

RAZPRAVE – ČLANKI

AKSINJA KERMAUNER

Knjižnice in bralci s posebnimi potrebami

Prispevek obravnava dostopnost gradiva za bralce s posebnimi potrebami, zlasti se osredotoča na bralno ovirane osebe. Pri tem upošteva dosegljivost prostora, opreme in informacij ter različne prilagoditve knjižnih gradiv. Navaja nekaj primerov, kako so posamezne splošne knjižnice v Sloveniji poskrbele za svoje bralce s težavami branja in se povezale z institucijami v svojem okolju. Opozarja tudi na terminologijo in razvoj nove vrste pismenosti.

The article discusses the accessibility of materials for readers with special needs, focusing specifically on persons with reading disabilities, and taking into account accessibility of space, equipment and information, as well as different adaptations of reading materials. It further states examples of public libraries in Slovenia which provided for their visitors with reading disabilities by seeking connections with institutions in their local environment. The article also points out terminology problems and the creation of a new kind of literacy.

».../ skozi stoletja se je pokazalo, da biti drugačen sicer pomeni stati na robu, a tudi, da boš zagotovo prispeval nekaj izvirnega, koristnega in osupljivega svoji kulturi.« (Clarissa Pinkola Estés, *Ženske, ki tečejo z volkovi*)

Uvod

„Drugačen“¹ sicer res še danes pomeni precejkrat stati na robu, vendar se je ta rob precej razostril, omehčal, se pomaknil v sredino. In to prav gotovo tudi zaradi povečane odprtosti družbe, ki je v skoraj vseh svojih segmentih začela razmišljati o „drugačnih“, „različnih“, „posebnih“, „invalidnih“, „obrobnih“, „ranljivih“, „manj privilegiranih“, „s posebnimi potrebami“, kakorkoli pač imenujemo skupine ljudi, ki odstopajo od povprečja. Opara (2015) zapiše, da sta nova postmodernistična etika in filozofija v zadnjih desetletjih oblikovali povsem nove vrednote. Antidiskriminacija, pravičnost in enake možnosti so danes osnova vsake razvite

¹ Besede, ki označujejo atipičnost, smo povsod dali v navednice, ker se terminologija precej spreminja in besede, ki so še pred kratkim veljale za ustrezne, to danes več niso. Skušamo pa slediti pozitivni terminologiji, ki na prvo mesto postavlja človeka, šele potem njegovo oviro. Več o tem v nadaljevanju.

družbe in izhajajo neposredno iz človekovih pravic ter iz ideje multi- in interkulturalnosti ter pluralizma. Inkluzija je sicer dostikrat omenjena paradigma, vendar včasih nerazumljena, saj jo večina povezuje le z vključevanjem otrok s posebnimi potrebami (nadalje PP) v vzgojno-izobraževalne ustanove. Skalar (2002) jo definira kot sistem intervencij, s katerimi skušamo delno ali v celoti vključiti socialno izključene posameznike v socialno skupino (šolo, razred) ali v širše socialno okolje. Torej jo moramo pojmovati kot proces, ki zahteva prisotnost vsakega posameznika, posebno pozornost do rizičnih skupin udeležencev in odstranitve ovir v danem okolju, proces, ki omogoča prav vsakemu največje možnosti za najugodnejši razvoj in napredek, katerega končni cilj je doseganje čim višje stopnje neodvisnosti in socialne integracije (Lebarič, Kobal Grum in Kolenc 2006).

Vprašanje terminologije

Izrazi za ranljive skupine se z leti zelo hitro polnijo s pejorativnim pomenom ali niso več družbeno ustrezni. Namesto izraza drugačnost se npr. v inkluzivni družbi ponuja termin različnost, ki ni nekaj tujega, drugačnega, drugega, pač pa inkluzivno inkorporirana v družbo, ki jo bogati (Kermauner 2014).

Termin invalid ima dostikrat negativno konotacijo, saj lat. *invalidus* pomeni ‚nemočen, bolehen‘ (Snoj 2019: 253). Gre za izvirno medicinski pojem, ki se osredotoča predvsem na posameznikove fizične sposobnosti in na njegovo ne-zmožnost za delo (YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa b. d.). Vendar je v Ustavi RS in zakonih termin v splošni uporabi, na primer v Zakonu o izenačevanju možnosti invalidov – ZIMI (2010), ki govori o preprečevanju in odpravljanju diskriminacije zaradi invalidnosti in ustvarjanju enakih možnosti na vseh področjih življenja. Za obravnavano temo je pomemben 8. člen ZIMI, ki navaja, da je diskriminacija zaradi invalidnosti prepovedana pri dostopnosti blaga in storitev, ki so na voljo javnosti, prav tako pa so potrebni ukrepi za odpravljanje ovir pri dostopnosti do blaga in storitev, ki so na voljo javnosti, zlasti pri dostopnosti do informacijskih, komunikacijskih in drugih storitev (prav tam).

Vse bolj v nasprotju z medicinskim modelom, ki v ospredje postavlja diagnozo in okvaro, prevladuje socialni (sociološki, kulturološki) koncept, ki temelji na prilagajanju okolja posamezniku, s čimer mu omogoča samostojnejše življenje (Globačnik 2009: 32). Torej ne: Kaj je narobe s tabo? ampak: Kdo si? Kaj potrebuješ? (Janžekovič 2020).

Bralno ovirane osebe

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions oziroma Mednarodna zveza bibliotekarskih združenj in ustanov) na svoji spletni strani navaja knjižnične storitve za osebe s težavami branja, med katere uvršča med drugim osebe v dolgotrajni oskrbi (bolnišnični pacienti, zaporniki, starostniki v domovih za starejše in drugih oskrbovalnih institucijah, osebe, ki ne morejo zapustiti doma), osebe v zaporih, osebe, ki se soočajo z brezdomstvom, osebe z gibalno oviranostjo, okvarami vida ali/in sluha, disleksijo, s kognitivnimi in duševnimi motnjami,

osebe v posebnih okoliščinah (nepismeni, socialno-ekonomsko prikrajšani) ter multikulturne skupnosti (IFLA b.d.). Lahko bi dodali še osebe s sindromom Helen Irlen oziroma skotopičnim sindromom, z motnjo avtističnega spektra, motnjo pomanjkanja pozornosti (ADHD), oklevajoče bralce in osebe z večkratnimi diagnozami (fizične, senzorne in intelektualne ovire) (Kermauner 2020). Nekatere teh skupin potrebujejo prilagojena gradiva vse življenje, nekatere pa le občasno.

Lipec Stopar (2009) meni, da razvrščanje v skupine s PP nikakor ni mišljeno kot nalepka, ki bi posameznike stigmatizirala, saj motnja ali oviranost ne pomenita nezmožnosti, pač pa funkcionalno omejitev ali izgubo na določenem področju. Poznavanje specifičnosti različnih skupin omogoča lažje odpravljanje ovir v okolju.

IFLA še navaja, da morajo imeti bralno ovirane osebe s podporo Mednarodne konvencije Združenih narodov o pravicah oseb z oviranostjo enake pravice do dostopa do knjig, znanja in informacij (IFLA b.d.). Evropska unija je 1. oktobra 2018 končala postopek ratifikacije Marakeške pogodbe, kar naj bi zagotovilo večjo dostopnost knjig, revij in drugega tiskanega gradiva v ustreznih prilagoditvah. Pogodba skuša odpraviti t.i. lakoto po knjigah (angl. book famine), s katero se soočajo ljudje s težavami pri branju po vsem svetu. Po ocenah se v dostopne oblike na svetovni ravni prilagodi zgolj do sedem odstotkov knjižnih del (Kermauner 2020).

Tudi Resolucija o nacionalnem programu za kulturo (2022) nalaga čim večjo dostopnost jezikovnega, knjižnega in drugega gradiva v prilagojenih tehnikah, ki bi osebam s težavami branja zagotovila enake možnosti za sodelovanje v kulturnem življenju.

Dostopnost

Morda res ni mogoče načrtovati takšnega okolja, ki bi omogočalo dostopnost popolnoma vsem osebam s PP, saj se zahteve na nekaterih področjih lahko izključujejo. Je pa prav gotovo mogoče ustvariti okolje, ki bi bilo prijazno za najširši možni krog uporabnikov. Napor v tej smeri kažejo, kako visoko je razvita posamezna družba (Kermauner 2014). Oviranost namreč ne izhaja iz okvar in različnosti neke osebe, pač pa iz okolja, v katerem živi in se giblje (Krivic 2008). Za dobro dostopnost ustanove je zato treba poskrbeti za več parametrov, torej zagotoviti dostopnost prostora, dostopnost informacij ter dostopnost storitev in procesov (Albreht, Zupanc, Pajk, Kutin, Gavran in Zapušek Černe 2016).

»Cilj urejanja okolja po načelih oblikovanja za vse je zagotoviti, da lahko vsak posameznik ne glede na oviro sodeluje v informacijski družbi. Združuje načela, kako naj bi izdelke, storitve in sisteme uporabljalo čim več ljudi, ne da bi jih bilo treba posebej prilagajati.« (Kermauner 2014: 17). Stockholmska deklaracija (2008) slikovito pove, da dobro oblikovanje omogoča, slabo pa onemogoča. Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide (2005) med drugim navajajo potrebne ukrepe za javne ustanove.

Na strani Pridem.si – Prvi slovenski portal dostopnih točk (2015) si lahko ogledamo, kako so posamezne ustanove po Sloveniji dostopne osebam s gibalno oviranostjo. Nekatere knjižnice so že vpisane v ta portal. Koristno je tudi, da so informacije o dostopnosti in prilagoditvah za vse osebe s PP jasno opisane že na spletni strani knjižnice. Seveda pa mora biti najprej dostopna spletna stran, kar

določa tudi Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij – ZDSMA (2018). Te prilagoditve vsebujejo možnosti spreminjanja barvne sheme spletne strani, ustrezne barvne kontraste med besedilom in ozadjem, omogočeno je povečanje velikosti pisave oziroma celotne spletne strani, grafičnim elementom so dodani tekstovni oziroma besedilni opisi, ustrezen format za prebiranje spletne strani z brajevo vrstico in podobno. Knjižnice navadno podpišejo Izjavo o dostopnosti.

Na spletni strani knjižnice morajo biti tudi osnovne informacije o dostopnosti, npr. kakšen je fizični dostop do knjižnice in knjižničnih prostorov (vključno z razpoložljivim parkiriščem), ter informacije o storitvah v spletnem okolju. Na ta način knjižnice poskrbijo za osebe, ki težko pridejo v knjižnico. S pomočjo aplikacije mCOBISS ali storitve Moj COBISS so jim omogočene storitve na daljavo (vpis, rezervacije in podaljšanje gradiva, plačevanje preko e-bančništva, dostop do slovenskih e-knjig na portalu BIBLOS, dostop do tujih e-knjig različnih ponudnikov in do podatkovnih zbirk od doma in podobno). Nekatere knjižnice svoje dogodke tudi posnamejo in posnetke objavijo na spletnih straneh (Premagujemo ovire 2023).

Dostopnost prostora, prilagojena oprema

Na Portalu splošnih knjižnic Premagujemo ovire (2023) je zapisano, da ljudem z različnimi vrstami oviranosti omogočajo dostop do knjižničnih storitev na njim čim bolj primeren način. Za osebe z gibalno oviranostjo je v večino knjižnic omogočen dostop z invalidskim vozičkom, na voljo so parkirna mesta za invalide in dostopne klančine v knjižnične prostore in bibliobuse. Prostori so primerno označeni, marsikje so jih opremili s kontrastnimi trakovi na stopnicah, nevarnih točkah in v sanitarijah, za osebe s popolno izgubo vida pa poskrbeli s talnim taktilnim vodilnim sistemom (TTVS). Eden najboljših primerov novozgrajene knjižnice je prav gotovo Knjižnica Antona Tomaža Linharta iz Radovljice, ki je bila že načrtovana kot prijazna za vse vrste oseb s PP in se ponaša s taktilnimi tlorisi prostorov, TTVS-jem, kontrastnimi oznakami, klančinami, prilagojenim dvigalom, indukcijsko zanko za osebe z okvarami sluha itn. (Hojkar 2021).

Z omenjeno indukcijsko zanko ima svoje prireditvene prostore opremljene večina slovenskih knjižnic. Zanka omogoča optimalen sprejem zvoka naglušnim, ki uporabljajo slušni aparat, preprečuje pojav odmeva ali piskanja ob poslušanju zvoka iz mikrofona oziroma zvočnikov. Pred vstopom v prostor se slušni aparat preklopi v T-način, s čimer se prepreči motnje v sprejemu (Galun 2018).

Skoraj vse knjižnice imajo tudi računalnike, kar nekaj jih ponuja tudi dodatke – brajeve vrstice za osebe z okvaro vida, lupe (klasične in elektronske), predvajalnike zvočnih knjig, očala za gledanje na blizu, zvočno podporo s slušalkami in pa programsko opremo za povečavo zaslonske slike na računalnikih za iskanje knjižničnih gradiv. Na posebne računalnike za osebe z okvaro vida so lahko nameščeni samodejni čitalniki, povečevalnik zaslonske slike ali sintetizator govora. Elektronske bralnike knjig si je marsikje mogoče izposoditi za domov.

Dostopnost informacij

Dostopnost informacij pomeni, da so oblikovane tako, da jih posameznik razume in da jih lahko sprejme po različnih zaznavnih kanalih (Haramija in Knapp 2019). Izberemo lahko zgolj drugačen posrednik komuniciranja, lahko pa informacije prilagodimo tudi oblikovno in vsebinsko (Kermauner in Herzog 2022).

Bralna pismenost je prav gotovo osnovni element vseh pismenosti. Sonja Pečjak (2010) navaja, da mora biti učinkovit bralec sposoben branja besed, oblikovanja pomena, razumevanja, tvorjenja učinkovitih sporočil in angažiranosti pri delu z besedili. Če bodo otroci že na začetku uspešni bralci, bodo uspešnejši in bodo lahko razvili pismenost do največje možne meje (Grosman 2003). Vendar bralna pismenost zahteva dobro razvite bralne in pisalne veščine. Če posameznik zaradi oviranosti teh sposobnosti ni zmožen razviti, potrebuje prilagoditve ali poseben tip gradiva, da bi lahko razumel njegovo vsebino (Haramija 2017). IFLA je pripravila publikacijo, ki je pod naslovom Smernice za lažje berljivo gradivo (2007) prevedena tudi v slovenščino.

Prilagoditve knjižnih gradiv za bralno ovirane osebe

Za različne skupine bralno oviranih oseb so prilagoditve lahko povsem različne; včasih se med sabo celo izključujejo. Zato bomo najprej navedli različne oblike prilagoditev knjižnih gradiv in šele nato, katerim skupinam bralcev bi take prilagoditve lahko odgovarjale. V grobem pa ločimo oblikovne ali/in vsebinske prilagoditve (Haramija in Knapp 2019). V Katalogih mednarodne zveze IBBY (International Board on Books for Young People) z naslovom IBBY Selection of Outstanding Books for Young People with Disabilities, ki ga izdajo ob razstavi izbranih knjig vsaki dve leti, so knjige z vsega sveta razdeljene na Kategoriji 1 in 2. V prvi so t. i. dostopne knjige, ki vključujejo brajico, znakovni jezik, povečan tisk, neverbalno komunikacijo, taktilne prikaze in lahko branje. Ob kratki vsebini vsake knjige je navedena skupina bralcev s PP, ki jim je ta knjiga namenjena. V drugi skupini so knjige, v katerih so glavni književni liki osebe s PP. V nadaljevanju se bomo skušali držati kulturološkega pristopa, torej ne izhajamo iz okvare, pač pa najprej iz tega, kar oseba s PP potrebuje.

Prilagoditve črnega tiska

Črni tisk je izraz za vidni tisk, ki ga beremo v knjigah. O povečavah črnega tiska govorimo od 16 pik naprej. Natisnjen naj bo na nebleščeč papir z ne premočnim kontrastom. Neustrezen kontrast so npr. črne črke na bleščeče beli podlagi, raje izberemo pastelne, umirjene barve. Primerne črke so nabori brez serifov, torej nikakor ne Times New Roman, pač pa Arial, Calibri, Tahoma, Lexia Readable ... Uporabimo samo levo poravnano besedilo, saj se ob hkratni uporabi desne lahko vrstica povečanih črk neenakomerno raztegne, kar je pri branju moteče. Ležec tisk je neprimeren, prav tako samo velike črke. Razmik med vrsticami naj bo večji, npr. 1,5. Pazimo na to, da besedilo ni natisnjeno čez sliko ali fotografijo (Kermauner 2020).

Te prilagoditve so primerne za bralce s slabovidnostjo, z disleksijo, za starejše bralce ...

Brajica (Braillova pisava)

Brajica je sistem, ki ga je iznašel genialni Louis Braille, štirinajstletni mladenič, ki je pri treh letih popolnoma oslepel. Danes njegov sistem z nekaterimi modifikacijami uporabljajo osebe s slepoto povsod po svetu ne glede na jezik, omogoča pa tako branje kot pisanje. Pisava ni identična vidni pisavi (latinici,

cirilici ipd.). Sestavljena je iz šestih pik, ki so v različnih kombinacijah razvrščene v pravokotnem prostoru, imenovanem brajeva celica. Pike so dvignjene nad površino, zato jih je mogoče otipati (Murn 2013). Velikost brajeve črke je standardizirana, zato je ni mogoče povečevati ali zmanjševati. Brajico lahko tiskamo na papir, folijo ipd. Knjige v brajici so precej obsežne, kajti ena stran črnega tiska znesse dve strani in pol v brajici oziroma ena vrstica brajice v formatu A4 vsebuje le okoli 30 znakov (Repe Kocman in Schmidt 2013). Brajico je mogoče brati tudi na brajevi vrstici, ki je dodatek običajnemu računalniku in osebi s slepoto nadomešča zaslon. Tu so šestim pikam dodali še sedmo in osmo, ki omogočata več znakov v vrstici (Gregorc idr. 2016).

Prepis v brajico je primeren za osebe s slepoto, ki so opismenjene v brajici.

Zvočne prilagoditve

Besedila knjig so lahko zvočno posneta in jih je mogoče dobiti na različnih nosilcih zvoka (prej avdio kasete, zgoščenke, zdaj formati MP3, MP4 in DAISY format). Na računalniku je lahko nameščen tudi sintetizator zvoka, ki usmerja pri tipkanju, iskanju informacij in branju napisanega besedila (npr. slovenski eBralec). Zelo primerne so tudi zvočnice nekaterih slovenskih založb in pa knjige, ki si jih osebe z ovirami branja lahko izposodijo v mobilni avdio knjižnici Blinda. Te je mogoče poslušati povsem enostavno preko pametnega telefona ali tablice (Blinda – mobilna avdio knjižnica 2022).

Zvočne knjige so primerne za vse bralce.

Lahko branje

Lahko branje (angl. easy-to-read) je oznaka za vsebinsko in oblikovno prirejena leposlovna in druga besedila, namenjena osebam, ki zaradi različnih razlogov težje berejo ali razumejo originalna besedila. Osnovna demokratična pravica je, da ima »vsakdo pravico dostopa do kulture, literature in informacij v razumljivi obliki« (Smernice za lažje berljivo gradivo 2007). Lahko branje omogoča dostop do informacij in kulturnih vsebin, izboljšuje pismenost, informiranost, socialne in komunikacijske veščine bralcev s težavami branja ter viša njihovo samozavest (Kermauner 2020).

Študije kažejo, da v Evropi kar 20 % ljudi, starejših od 15 let, nima usvojenih osnovnih spretnosti pismenosti (Haramija in Knapp 2019: 9). Lahko branje pomeni, da so vsebine zapisane v preprostem, lahko razumljivem jeziku, oblikovno pa sledijo določenim pravilom: primerna velikost in nabor pisave, nebleščeč papir, zadosti velik razmik med vrsticami, vsak stavek v povedi v novi vrstici, samo leva poravnava, številke zapisane s številkami, ne z besedami, dobesedni navedek v premem govoru označen s krepkim tiskom, ne z narekovaji, slikovno gradivo tudi za odrasle itn.

Po Haramiji in Knapp (2019) ne gre le za prirejanje že obstoječih informacij, temveč tudi za ustvarjanje besedil v lažje berljivi in razumljivi obliki. V Sloveniji smo se odločili za 4 stopnje lahkega branja za otroke, mladostnike in odrasle, od nebesedne, multisenzorne, do najbolj zahtevne, ki se približuje običajnemu jeziku. Zelo uporabne informacije za ustvarjanje lahkega branja so v priročniku Lahko je brati avtoric Haramija in Knapp (2019), ki ga je mogoče dobiti v projektu Lahko je brati (2021) na strani Zavoda RISA (2011).

Lahko branje je namenjeno bralcem z motnjami v duševnem razvoju, oklevajočim bralcem, osebam po možganski poškodbi, priseljencem, beguncem ... Primerno je tudi za bralce z disleksijo, ki imajo navadno težave z razumevanjem kompleksnih besedil, fraz ter prispodob (Košak Babuder 2010: 11–13). Ravno tako odsotnost prenesenih pomenov besed naredi besedilo lažje razumljivo tudi bralcem z motnjami avtističnega spektra.

Slikanice s simboli

Simboli so slike, s katerimi podpremo ali nadomestimo besedilo na tak način, da je lažje za razumevanje. Zagotavljajo vizualno predstavitev koncepta, bralcu pa pomagajo samostojno razvijati besednjak (What are symbols? b.d). Za komunikacijo se uporabljajo različni tipi slikovnih ali grafičnih slik. Npr. PCS (Picture Communication Symbols) predstavljajo predmete, osebe, živali, sadje in zelenjavo, hkrati pa sistem vsebuje tudi pojme, ki jih ne moremo narisati (občutki, predlogi), pa tudi glagole, osebe, pridevnike, predloge, socialne besede idr. (Križnik 2020). Njihova največja prednost je preprostost razumevanja, ne glede na starost in na jezikovne ali bralne sposobnosti posameznika. Za opismenjene posameznike je uporaba simbolov za komunikacijo preprosta, za osebe z nekaterimi posebnimi potrebami pa je tak način pogosto edina možnost komuniciranja (Detheridge in Detheridge 2002). S simboli opremljene slikanice pomagajo otrokom s posebnimi potrebami pri opismenjevanju oz. pri razumevanju določenega besedila. Kljub temu, da ne znajo brati, zgodbi sledijo s pomočjo simbolov. Slikanice so navadno tiskane na tršem papirju, za lažje listanje pa imajo prirezane strani.

Slikanice s simboli so namenjene otrokom, ki se s težavo naučijo besedišča in so jim običajne ilustrirane slikanice prezahtevne za razumevanje. Ob ogledovanju slikanic s simboli lahko predvidijo dogodke in sodelujejo pri pripovedovanju, tako je razumevanje besedila in ilustracij jasnejše (prav tam).

Multisenzorno podana besedila (Knjiga v škatli/vreči)

Nekaterim bralcem so knjige večinoma dostopne le s pomočjo poslušanja in gledanja – berejo, pripovedujejo ali kretajo jim starši, vzgojitelji, učitelji ... Multisenzorni pristop predstavlja vsebino na elementarni ravni, tako da poslušalca vključimo v zgodbo (Haramija in Knapp 2019). Zato je konkretni material izbran tako, da bralca s pomočjo igre, lutk in predmetov motivira, v like se lahko vživi, besedilo in ilustracije lahko sprejema preko različnih kanalov, hkrati pa se počuti varnega in zaščitene. Zgodba je razdeljena na krajše segmente in za vsakega se poišče čim več impulzov, ki vzpodbujajo različna (preostala) čutila (Kermauner 2017).

Angleške knjige v vreči (Bag Books 2013), slovenska knjiga v škatli (Knjiška) oziroma multisenzorni pristop so namenjeni bralcem, ki imajo kompleksnejše okvare, so slabo motivirani zaradi senzorne deprivacije, pomanjkanja koncentracije ali njenega krajšega trajanja, slabo fokusirani, hiper- ali hipoaktivni, imajo težave z gibanjem (Kermauner 2017).

Knjige z risbami in črtnimi kodami v slovenskem znakovnem jeziku

Zelo redke so slikanice in krajša besedila, ki so prilagojena bralcem s popolno izgubo sluha, katerih osnovni jezik je slovenski znakovni jezik (SZJ). SZJ ima drugačen ustroj in slovnična pravila kot slovenščina in ni slovenski jezik, ki ga

govorimo s pomočjo gibov, ampak je slovenski znakovni jezik (Gaber Korbar in Gaber 2018). Zato so za osebe z gluhoto besedila v slovenščini – predvsem leposlovje – težko razumljiva. Jezik kretenj pride do izraza s pomočjo gibanja telesa in obrazne mimike (prav tam), zato je izraze potrebno ilustrirati s kretnjami (risbe rok in kretenj) in/ali posneti tolmačeve kretnje na video, kar je v knjigi lahko dostopno na priloženi zgoščenki ali preko QR kode, ki je natisnjena v knjigi (Kermauner 2020). Kodo je mogoče odpreti z aplikacijo Slovar slovenskega znakovnega jezika in si ogledati vsebino, ki jo na videu odkreta tolmač. Besedišče teh knjig naj ne bo preveč kompleksno in abstraktno, s čim manj prenesenimi pomeni, saj je zaradi drugačnega usvajanja pomena besed besedni zaklad SZJ manjši (Gaber Korbar in Gaber 2018).

Tako prilagojene knjige so namenjene bralcem z okvaro sluha, katerih primarni jezik je SZJ. Zanimive pa so tudi za slišče, saj se tako spoznavajo s tem načinom sporazumevanja.

Prilagojene ilustracije

Ilustracije so lahko poenostavljene, brez motečih podrobnosti, lahko so prilagojene v tipen način, lahko pa jih tudi prilagodimo z uporabo živih, fluorescentnih, bleščečih se barv. Možna je kombinacija vseh treh načinov. Poenostavljene ilustracije so navadno testirane s skupinami uporabnikov z motnjami v duševnem razvoju (MDR) ali z bralci z okvaro vidne funkcije, saj pri pripravi gradiv za bralce s PP velja načelo „Nič za nas brez nas!“

Tipne slikanice

Tipne slikanice so posebej načrtovane slikanice, prilagojene tipni zaznavi. Navadno so sestavljene iz krajšega besedila in ilustracije. Besedilo v taki slikanici je navadno v povečani pisavi ter brajici. Ilustracije so narejene na različne načine in z različnimi tehnikami, vsem pa je skupno, da jih je mogoče otipati (Kermauner 2020). Pri pripravi izhajamo iz osnovnih razlik med vidom in tipom (Claudet 2009) in upoštevamo določena pravila. Ilustracije očistimo vseh nepotrebnih podrobnosti, torej je količina informacij na njih manjša. Metodično in didaktično jih prilagodimo starosti otroka (Brvar 2000). Z novimi tehnologijami tiskanja lahko dodamo tudi vonje.

Primarno so namenjene bralcem s slepoto, so pa uporabne tudi za bralce z disleksijo, ADHD-jem, motnjami avtističnega spektra, MDR, vsekakor pa tudi ostalim, saj vzpodbujajo veččutno zaznavanje.

Ilustracije z živimi, bleščečimi materiali so lahko tudi tipne oziroma kombinirane. Primerne so za bralce z okvaro vidne funkcije, ki jim z močnimi barvami pritegnemo pozornost.

Prilagojena knjižna gradiva v splošnih knjižnicah v Sloveniji

V Sloveniji izide relativno malo prilagojenega gradiva. Založbe, ki so se lotile izdajanja prilagojenih knjig, so redke, saj so praviloma take izdaje precej zahtevnejše in dražje od običajne produkcije. Knjižničarji opažajo, da je v zadnjem desetletju zaznati premike predvsem pri izdajah gradiva za osebe z okvaro vida

– pri čemer prednjači Miš založba –, za osebe z disleksijo ter pri gradivu v lahkem branju, za kar ima zaslugo predvsem Zavod RISA. Omenili pa so, da morajo obseg nabavljenih izvodov marsikdaj omejevati predvsem zaradi finančnih sredstev, katerih višine trenutno za knjižnice niso spodbudne, tovrstno gradivo pa je običajno zaradi svoje kompleksnosti žal povezano z višjimi cenami nabave.

Prepričani smo, da prav v vsaki knjižnici po svojih zmožnostih skrbijo za bralce s PP, prostor v reviji pa je omejen, zato bomo navedli samo nekaj primerov. Nekaj podatkov dobite tudi v brošuri Kristine Galun Uporabniki s PP, odrasli z motnjami v duševnem razvoju in posebne uporabniške skupine (2018).

Navadno je osebe za komunikacijo z bralci s PP posebej usposobljeno. Npr. v Mariborski knjižnici to področje usmerja posebna delovna skupina, ki je v mnogih letih svojega delovanja razvila sodelovanje s številnimi društvi in organizacijami v svojem okolju. Pri načrtovanju in izvedbi vsebin za bralce s PP povezuje oddelke znotraj knjižnice kot tudi različna invalidska društva in druge ustanove, ki združujejo uporabnike s PP (Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Maribor, Društvo gluhih in naglušnih Podravja Maribor, Sonček – Mariborsko društvo za cerebralno paralizo, Medobčinsko društvo Sožitje idr.). Pri aktivnostih je pogosto sodelovala takratna Služba za mlade bralce, ki je poskrbela za izvedbo pravljičnih ur tudi za odrasle bralce s PP.

Koroška osrednja knjižnica dr. Staneta Sušnika z Raven na Koroškem je glede na okolico, v kateri ne manjka ustanov in uporabnikov, ki jih področje lahkega branja zanima ali pa je to celo med njihovimi temeljnimi dejavnostmi, leta 2022 pridobila naziv Kompetenčni center za lahko branje (Kos 2023). Pred leti so sodelovali v projektu Lahko je brati: razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji, na podlagi katerega so razvili posebno zbirko Berem zlahka. Razdeljena je na podkategorije: brajica, gradivo za osebe z disleksijo, lahko branje, knjige z večjim tiskom, zvočne knjige in slovenski znakovni jezik. Zbirko so zelo pregledno uredili z lahko razumljivimi piktogrami. Znak za lahko branje so si izposodili od Zavoda RISA, znak za disleksijo je mednarodni znak, ostali pa so del njihovega oblikovalca celostne grafične podobe Jaska Kamburja (Slika 1).

Slika 1:

Zbirka z gradivom za osebe s PP Berem zlahka

Vir: Koroška osrednja knjižnica dr. Staneta Sušnika

Knjižnica Velenje je povzela njihove simbole in z njimi opremila kotichek, ki se imenuje Beremo lažje. Police so polne prilagojenega gradiva, od lahkega branja do tipnih slikanic.

Osrednja knjižnica Celje ima v katalogu navedeno rubriko Knjige, prijazne bralcem z disleksijo.

Knjižnica Logatec uporablja za knjige, ki so prijazne osebam z disleksijo, mednarodni znak za disleksijo (Slika 2).

Slika 2: Knjižna polica v Knjižnici Logatec
Vir: Knjižnica Logatec

Mestna knjižnica Kranj je že pred mnogimi leti ustanovila bogato opremljen Očem prijazen kotiček. Ponujajo komplet lup, računalnik, predvajalnik zvočnih knjig v formatu DAISY, elektronski povečevalnik, samodejni čitalnik in polico s knjigami v povečanem tisku.

V Mestni knjižnici Ljubljana nudijo storitve za osebe z okvaro vida, kot so zvočne (Audibook) in e-knjige (Biblos), knjige s povečanim tiskom in manjšo zbirko knjig v brajici. Prav tako si uporabniki z okvaro vida lahko izposodijo bralnike ter prenosne elektronske lupe (Peeble), s katerimi si v knjižnici pomagajo pri branju besedil, oznak in napisov. Elektronski bralnik inkBOOK Prime omogoča povečavo besedila elektronskih knjig, poleg tega pa si lahko uporabniki povečajo tudi meni in ikone. Dostopnost e-bralnikov lahko uporabniki preverijo v katalogu. V letu 2023 so na spletni strani objavili tudi seznam knjig za slabovidne, ki jih lahko prepoznate po nalepki s simbolom očesa ali očal na hrbtnišču (Knjige za slabovidne 2023).

Na oddelku za otroke in mladino Knjižnice Domžale so posebej označene knjige, ki so primerne za bralce z disleksijo. Najti jih je mogoče v Vodniku za lažji izbor knjig, ki pomaga pri iskanju knjig glede na žanr (Slika 3). Sami znaki so tudi na knjigah (Petravič 2020).

Slika 3: Knjižna polica s knjigami, prilagojenimi za osebe z disleksijo, in vodnik za lažji izbor knjig
Vir: Knjižnica Domžale

Domžalska knjižnica je tudi primer dobre prakse pri prilagajanju prostora osebam z motnjo avtističnega spektra. Imajo kotičke za mirno branje s taktilnimi igračkami in vrečkami za sedenje, pridušeno razsvetljavo, alternativne pravljčne ure, pri katerih je sprehajanje naokrog, ležanje med branjem, skakanje od navdušenja ipd. dopustno ali vsaj določene ure, ko je to v knjižnici dovoljeno (Janžekovič 2020).

Knjižnica Sevnica ima na oddelku za cicibane kotiček, kjer se nahaja nekaj lažje berljivega leposlovnega gradiva. Gradivo je tudi na drugih oddelkih, ima pa posebno oznako na hrbtu – rdečo nalepko. Tako gradivo lažje in hitreje najdemo na policah. Poleg tega si lahko uporabniki izposodijo tudi bralna ravnila za pomoč pri branju.

Knjižnica Srečka Kosovela v Sežani je že pred časom postavila knjižno omaro z avtorsko oblikovanim znakom Nekaj posebnega. Na policah najdemo prilagojeno literaturo za otroke z okvaro vida, tipanke, povečan tisk, lahko branje itn.

Včina slovenskih knjižnic nudi bralcem s PP oprostitev plačila članarine, po dogovoru pa lahko nudijo brezplačno pomoč ob obisku knjižničnih prostorov in prireditve v knjižnici, organizirajo skupinski ali individualni ogled knjižnice, željam oseb s PP prilagodijo izposojevalni rok, omogočajo pošiljanje gradiva po pošti. Knjižnica Nova Gorica omogoča storitev Knjiga na dom, ki je namenjena vsem, ki ne morejo fizično obiskati knjižnice (gibalna oviranost, težja bolezen, starost ...), podobno Knjižnica Domžale – storitev Knjižnica na obisku, prav tako pa tudi nekaj drugih knjižnic.

Sodelovanje knjižnic z bližnjimi ustanovami, društvi, zavodi (OŠPP, CUDV, CVIU, VDC ...) in lokalno skupnostjo

Na Portalu splošnih knjižnic je navedeno, da slovenske knjižnice sodelujejo z različnimi invalidskimi društvi, s centri za socialno delo, centri za izobraževanje, usposabljanje in rehabilitacijo ljudi s PP ipd. Nekatere knjižnice invalidskim društvom nudijo brezplačno uporabo prostorov za srečevanje njihovih članov, sodelujejo pri organizaciji posvetov in pri pripravi informacij ter obveščanju članov invalidskih društev o različnih prireditvah (Premagujemo ovire 2023).

Knjižnice izražajo željo, da bi posebne skupine uporabnikov čim bolje integrirali v knjižnične storitve, zato z zavodi in društvi redno sodelujejo; strategije svojega dela zanje pripravljajo usklajeno in glede na njihove potrebe in želje. Naj naštejemo samo nekatere:

Knjižnica Staneta Sušnika Ravne na Koroškem sodeluje z DCR in VDC Ravne ter tudi s CUDV, pri njih enkrat tedensko po eno uro dela prostovoljka iz VDC Ravne, pogosto obiščejo uporabnike v skupinah, pripravijo jim ogled, izobraževalne in ustvarjalne delavnice, bralna srečanja, ali pa preprosto pomagajo pri izboru gradiva. Pridružijo se lahko tudi branju za bralno značko za odrasle Korošci pa bukve beremo, kjer je posebna rubrika Lahko branje. Z dejavnostjo Knjižnica na obisku z različnimi pomagali in pripomočki ter drugimi vrstami omogočanja že od leta 2012 povečujejo dostopnost knjižnice, branja in informacij. Knjižnica je pripravila tudi vodič za obisk knjižnice v lahko berljivem načinu z naslovom Obisk (Slika 4).

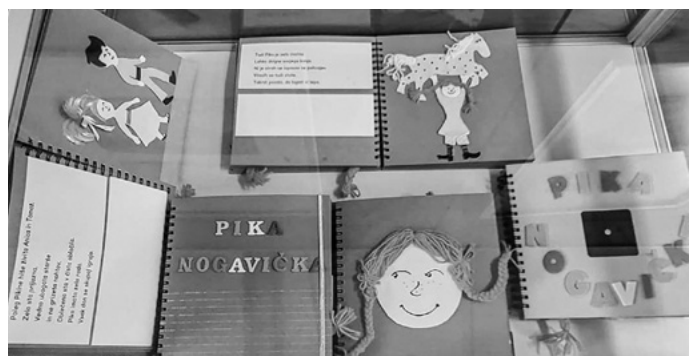

Slika 4: Navodila za obisk knjižnice v lahko berljivem načinu
Vir: domači arhiv

Splošna knjižnica Ljutomer se je povezala s študentkami smeri Inkluzivna pedagogika s Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem, dislocirana enota Ljutomer. Organizirala je razstavo pripomočkov za otroke z okvaro vida, predvsem tipne slikanice, ki so bili ustvarjeni za izpit pri predmetu Metode dela s slepimi in slabovidnimi. Pripomočki in tipanke so bile celo sezono razstavljene v knjižnici, zaradi zanimanja javnosti pa se je sodelovanje razširilo še na Sekcijo za ohranjanje kulturne dediščine pri Društvu upokojencev Ljutomer, ki je naredila 10 izvodov avtorske tipanke Jabolko. To so predstavili na več dogodkih, celo v Državnem zboru. V knjižnici poteka tudi več projektov, ki vključujejo bralce s PP, npr. Moder stol v sodelovanju z učenci IV. in V. stopnje PPVI iz OŠ Cvetka Golarja Ljutomer. Sodelujejo tudi z Medobčinskim društvom slepih in slabovidnih Murska Sobota.

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovoljica organizira projekte za senzibilizacijo mladih, npr. Čez ovire do oviranih, razstave v povezavi z osebami s PP, sploh pa je dobro opremljena s prilagojenimi gradivi.

Knjižnica Velenje je s CVIU Velenje v septembru 2023 izdala slikanico Pika Nogavička v lahko berljivem načinu, ki jo je ilustrirala uporabnica Tita Jenko. Ob tem je bilo narejenih tudi nekaj izvodov tipnih slikanic za otroke z okvaro vida (Slika 5).

Slika 5: Pika Nogavička v lahko berljivem načinu in s tipnimi ilustracijami Aksinje Kermauner in Izidore Lotrič
Vir: domači arhiv

Mestna knjižnica Kranj posveča precej pozornosti uporabnikom s PP, sodeluje z VDC-jem in Centrom Korak, s katerimi imajo bralna srečanja, občasno sodelujejo tudi z Medobčinskim društvom gluhih in naglušnih za Gorenjsko – Kranj – Auris, z Medobčinskim društvom slepih in slabovidnih Kranj pa najmanj enkrat letno pripravijo literarni dogodek in likovno razstavo.

Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper odlično sodeluje z Medobčinskim društvom slepih in slabovidnih Koper ter s študenti Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem. Skupaj pripravljajo razstave tipank, pripomočkov in igrač za otroke z okvaro vida, predavanja na temo bralcev s PP, predstavljajo nove izdaje tipnih slikanic v lahko berljivem načinu in njihovih uprizoritev na odru gledališča Koper. Sodelujejo tudi s kolektivom koprške osnovne šole v italijanskem jeziku Pier Paolo Vergerio il vecchio, ki pod vodstvom Ine Sulič že več let izdeluje tipanke in prilagojene igroknjige za otroke z okvaro vida.

Tudi sama društva oseb z različnimi PP dobro sodelujejo s knjižnicami v svojem okolju, npr. Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Nova Gorica je tesno povezano s Knjižnico Cirila Kosmača Tolmin, Goriško knjižnico Franceta Bevka, Lavričevo knjižnico Ajdovščina, Mestno knjižnico in čitalnico Idrija ter Zavodom DOSTOP.

VDC Murska Sobota in Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota sta se povezala v projekt Bralne vezi. Sodelovali so tudi s pokojno pisateljico Karolino Kolmanič, s katero so napisali roman v lahkem branju *Tu je doma ljubezen* in ustanovili Karolinino bralno značko, v kateri je vedno več bralcev.

Kosovelova knjižnica Sežana – kot ena izmed splošnih knjižnic – je leta 2011 v svoj dolgoročni program dela v okviru projekta Zaznamovan sem – berem več vključila Magajново bralno značko, poimenovano po lokalnem književniku in psihiatru dr. Bogomirju Magajni ter namenjeno odraslim osebam s PP. Bralna značka ima za cilj ohranjanje bralne pismenosti, ki so jo te osebe že pridobile med svojim vseživljenjskim učenjem.

Knjižnica Mileta Klopčiča Zagorje je že pred leti povezala OŠ dr. Slavka Gruma in VDC v skupen projekt, imenovan Berite z nami. Gre za projekt branja oseb s PP, ki vsako leto osvojijo tudi tako imenovano bralno značko.

Knjižnica Ksaverja Meška Slovenj Gradec se povezuje s Domom starostnikov, kjer imajo v knjižnici veliko podarjenega gradiva, ki ga knjižničarki urejata in prebirata osebam z demenco. V domu poteka tudi Partljičeva bralna značka. Sodeluje tudi s Tretjo OŠ Slovenj Gradec in z društvom OZARA. Knjižničarki z uspehom bereta brezdomcem, priseljencem, npr. bralne ure za uporabnike MOCISA (Šola za izobraževanje odraslih), ki imajo problem z vključenostjo v okolje predvsem zaradi jezika. Začeli so obiskovati tudi uporabnike Stanovanjske skupine Slovenj Gradec – enota CUDV.

Rezultati raziskave Šalamon in Vilar (2018) med uporabniki s PP Valvasorjeve knjižnice Krško kažejo, da je povezava med določenimi institucijami, knjižnico in uporabniki s PP koristna za vse. Uporabniki so razvili pozitiven odnos do knjig in branja, hkrati pa napredovali na različnih področjih v vsakodnevnem življenju.

Osebam z okvaro vida in težavami branja je namenjena specialna knjižnica Minke Skaberne. Je edina ustanova v Sloveniji, ki za osebe z okvaro vida ter disleksijo prilagaja knjižno gradivo v dostopnih tehnikah (zvočni, brajev in elektronski zapis) ter ga tudi izposoja. Deluje pod okriljem Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS) in nosi ime po profesorici Minki Skaberne, ki je svoje življenje posvetila skrbi za slepe in s svojim ženskim krožkom prepisala veliko knjig v brajico. Poleg prostora, namenjenega hrambi gradiv in izposoji, so v knjižnici tudi sodobni zvočni studii, galerija, prireditveni prostor in čitalnica (Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne 2020). Knjižnica ima svoj sedež v Ljubljani, zato izposojajo gradivo tudi po pošti.

Specialna knjižnica Minke Skaberne je izjemna ustanova, vendar je dolgoročni cilj inkluzije, da bi svojim uporabnikom lahko nudila čim večji nabor njim prilagojenih gradiv prav vsaka splošna knjižnica. Raziskava avtorjev Zaviršek in Kačič (2017) kaže, da so intervjuvanci s PP, ki dostopajo do splošnih knjižnic, z njimi praviloma zelo zadovoljni in da v Sloveniji obstaja kar nekaj knjižnic, ki so dostopne in senzibilizirane za potrebe ljudi z ovirami. V omenjeni raziskavi se je pokazalo, da tisti z večjo možnostjo izbire (in predvsem mlajši ljudje) raje izberejo knjižnico v lokalnem okolju ali knjižnico, ki je zanje lažje dostopna, kot specialno knjižnico (prav tam).

Usposabljanje strokovnega knjižničarskega kadra in izobraževanje javnosti

Knjižnice sodelujejo tudi v različnih domačih in tujih projektih, ki omogočajo sredstva za nabavo pripomočkov, IKT orodij za njihove bralce s PP ter nudijo usposabljanje zaposlenih v knjižnicah, npr. Tech.Library (2020). Projekti dolgoročno vplivajo na strokovni razvoj knjižničnega osebja na področju metodologij IKT, hkrati pa spodbujajo večjo vključenost v knjižnice ter izboljšujejo ključne storitve, namenjene bralcem s PP. Organizirajo predavanja za izobraževanje svojih uslužbencev in javnosti o bralcih s PP. Splošne knjižnice Dolenjske, Bele krajine in Posavja na primer pripravljajo strokovna predavanja, med drugim tudi o disleksiji in sindromu Helen Irlen oziroma skotopičnem sindromu (2021). Tudi Strokovne srede, ki jih že od leta 1972 organizira Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, so večkrat namenjene usposabljanju knjižničarjev na to temo (Pionirska 2023).

Tako so knjižnice vpete v organizacijo raznih posvetov, simpozijev in izobraževanj na temo vključenosti bralcev s PP. Npr. Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto in Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne sta s partnerji leta 2022 pripravili spletni strokovni posvet z naslovom Inkluzivnost splošnih knjižnic: Dostopnost knjižničnega prostora (2022).

Mestna knjižnica Ljubljana in Pionirska sta spomladi 2023 organizirali osrednji simpozij Posebne knjige – Posebne zgodbe, kjer so se predavatelji poglobili v skrb za bralce s PP. Vsako leto izide tudi priporočilni seznam mladinskih knjig, ki ga tradicionalno pripravlja Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, kjer so poleg ostalih knjig izpostavljene tudi prilagojene knjige za bralce s PP, npr. Jamnik in Picco (2011).

Zavod RISA, temeljna organizacija, ki v Sloveniji skrbi za priredbe besedil v lahko berljiv način, je v sklopu projekta Lahko je brati, ki se je izvajal v sodelovanju z Univerzo v Mariboru, Zvezo Sožitje, Inštitutom Integra, s Koroško osrednjo knjižnico in z Društvom Labra, priredila kar nekaj izobraževanj, nastali pa so tudi slovenski znak za lahko branje, trije priročniki za pisanje besedil v lahkem branju, slovar lažjih sopomenk in baza fotografij za podkrepitev besedila, ki so prilagojene slovenskemu kulturnemu okolju (Lahko branje je težko pisanje 2018). Vse je prosto dostopno na strani www.lahkojebrati.si.

Lahko branje je kot izbirni predmet umeščen v predmetnik na drugi stopnji magistrskega študijskega programa druge stopnje Inkluzija v vzgoji in izobraževanju na Pedagoški fakulteti Univerze Maribor. Predmet je pionirsko uvedla red. prof. dr. Dragica Haramija.

Tudi slovenske organizacije, ki so povezane s kulturo, ne pozabljajo na bralce s PP: Javna agencija za knjigo Republike Slovenije je v preteklih letih dvakrat razpisala projekt ViA – Vključujemo in aktiviramo. Angažirali so znane slovenske književnike, da so širili bralno kulturo med različnimi skupinami oseb s PP, obsojenci, osebami s težavami v duševnem zdravju, odvisniki ipd. Vključeni so bili razni zavodi, centri, organizacije po vsej Sloveniji. Projekt je dal izjemne rezultate.

Društvo Bralna značka Slovenije – Zveza prijateljev mladine Slovenije že ves čas podpira sodelovanje s šolami s prilagojenim programom, centri za usposabljanje, vzgojo in izobraževanje, zavodi. Nekatere bralne značke, prilagojene bralcem s PP, so Polževa (Štajerska), Karolinina (Murska Sobota), Pivkova (Ptuj), Magajnova (Sežana) itn., seveda pa se lahko te skupine z določenimi prilagoditvami priključijo tudi običajnim bralnim značkam (Pikina bralna značka – vsa Slovenija) in pa različnim projektom, npr. Berite z nami (Trbovlje).

V projektu Medgeneracijsko branje Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS in Javne agencije za knjigo RS so že tri osnovne šole s prilagojenim programom, ki skozi vse šolsko leto posvečajo zelo veliko pozornost branju, berejo s svojimi učenci, vabijo upokojene sodelavke, Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS pa jim pomaga s slikanicami. S projektom se letos vključujejo v vseslovensko akcijo »Pokloni čas, polepsaj dan«, ki ga je skupaj s partnerji zasnoval NIJZ. Akcija se pridružuje Nacionalnemu mesecu skupnega branja.

Vse več pa je tudi osnovnih šol po Sloveniji, ki vsaj po eno srečanje namenijo medvrstniškemu branju svojih učencev otrokom s PP.

Bralno društvo Slovenije je večkrat organiziralo posvete na temo bralcev s PP, npr. Branje na stičišču, Tudi mi beremo, Branje združuje (Bralno društvo Slovenije 2021).

Slovenska sekcija IBBY, Mednarodne zveze za mladinsko književnost, tesno sodeluje s svojo matično organizacijo in izbira najboljše slovenske knjige za bralce in o bralcih s PP. Izbor teh knjig je razstavljen na sejmu otroških in mladinskih knjig v Bologni ter po drugih sejmišnih na svetu in uvrščen v IBBY dokumentacijski center (IBBY Documentation Centre of Books for Disabled Young People) v centralni knjižnici v Torontu, ki zbira najboljše knjige za otroke s PP po vsem svetu (IBBY Slovenija 2021).

Zaključek

Po kratkem pregledu nekaterih dejavnosti, ki jih izvajajo knjižnice za izboljšanje bralne pismenosti oseb z bralnimi težavami, lahko zaključimo, da nastaja nova vrsta pismenosti, ki vključuje in spoštuje različne poglede na svet ter načine spoznavanja. Širi se razumevanje, da imajo drugi ljudje različne in morda enako veljavne poglede na svet. Udejanja se filozofija kulturnega pluralizma, ki omogoča slovenski družbi, da poskrbi za svoje najbolj ranljive posameznike tudi na področju dostopa do vsakršne pisane besede. Pozitivni učinki se kažejo na področju bralne pismenosti vseh uporabnikov, njihove bralne kulture, knjižnične vzgoje, pa tudi vzgoje srca.

Za pomoč pri informacijah se najlepše zahvaljujem Darji Lavrenčič Vrabec Mestne knjižnice Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, Tilki Jamnik; Maji Logar in Dragani Lujč iz Mariborske knjižnice; Damjani Mustar iz Mestne knjižnice Kranj; Jelki Kos iz Knjižnice Staneta Sušnika Ravne na Koroškem; Silvestru Vogrincu iz OŠ Ljudevita Pivka Ptuj; Darji Hribnik in Alenki Obretan Mestek iz Knjižnice Ksaverja Meška Slovenj Gradec.

Viri in literatura

Andreja Albreht, Zupanc, M., Pajk, D., Kutin, J., Gavran, K. in Andreja Zapušek Černe, A. (2016): *Inkluzivno oblikovanje in dostop do informacij: Priročnik: V okviru načrtovanja in graditve objektov v javni rabi*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.

Bag Books, 2013. <http://www.bagbooks.org/>. Splet. Dostop 5. 9. 2013. Blinda – mobilna avdio knjižnica (2022) <https://www.zveza-slepih.si/2022/06/blinda-mobilna-avdio-knjiznica/>

Bralno društvo Slovenije, 2021. https://bralno-drustvo.si/zborniki_bds/. Splet. Dostop 8. 10. 2023.

Roman Brvar, 2000: *Geografija nekoliko drugače. Didaktika in metode pouka geografije za slepe in slabovidne učence*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Philippe Claudet, 2009: *Maintenant je sais ce que blanc veut dire*. Dijon: Les Droits Que Révent, collection Corpus Tactilis.

Detheridge, T. in Detheridge, M. (2002). *Literacy Through Symbols*. London: David Fulton Publishers.

Doktor Aksinja Kermauner o disleksiji in skotopičnem sindromu, 2021. <https://www.nm.sik.si/si/aktualno/detajl/?id=4977>. Splet. Dostop 13. 11. 2023.

Veronika Gaber Korbar in Mateja Gaber, 2018: *Spoznajmo gluhe*. Ljubljana: Društvo ustvarjalcev Taka Tuka.

Kristina Galun, 2018: *Uporabniki s posebnimi potrebami, odrasli z motnjami v duševnem razvoju in posebne uporabniške skupine*. Domžale: Knjižnica Domžale.

Bojana Globačnik, 2009: Zgodnja obravnava in posebne potrebe. Vzgoja in izobraževanje, 11/5–6, 32–36.

Jožef Gregorc, Mateja Jenčič, Marija Jeraša, Marija Repe Kocman, Tatjana Murn, Blaž Pavlin in Tomaž Wraber 2016: Standard slovenske brajice. <http://brajica.splet.arnes.si/files/2015/02/Brajica-3.0.pdf>. Splet. Dostop 15. 9. 2023.

Marijana Grosman, 2003: Pomen branja za posameznika in širšo družbo. V: M. Blatnik Mohar (ur.) *Beremo skupaj. Priročnik za spodbujanje branja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Dragica Haramija, 2017: Lahko branje. V: Jesenšek, M. (ur.). *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo: ob 80-letnici Jožeta Lipnika*, Mednarodna knjižna zbirka Zora, 199, (296-314). Maribor: Univerzitetna založba.

Dragica Haramija in Tatjana Knapp, 2019: *Lahko je brati: Lahko branje za strokovnjake*. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA.

Jerneja Herzog in Aksinja Kermauner, 2022: *Vidiki transformacije umetniških del v veččutno obliko*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.

Sonja Hojkar, 2021: *Prilagoditev projekta radovljiške knjižnice po meri slepih in slabovidnih oseb*. Magistrsko delo. Koper: Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem.

IBBY Slovenija, 2021. <https://ibby.si/ibby-mednarodna-sekcija>. Splet. Dostop 8. 10. 2023.

Inkluzivnost splošnih knjižnic: Dostopnost knjižničnega prostora, 2022. https://www.knjiznice.si/wpcontent/uploads/2022/05/SIKNM_Inkluzivnost_splosnih_knjiznic_20220517.pdf. Splet. Dostop 1. 9. 2023.

Tilka Jamnik in Kristina Picco, 2011: Knjige za mlade bralce s posebnimi potrebami. V: *Geneze – poti v bistroumne nesmisle, Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig*. Ljubljana: Mestna knjižnica. 7–11.

Nina Janžekovič, 2020: Poti od knjižnice do otrok s posebnimi potrebami (gluhota, avtiistične motnje). Strokovno srečanje *So knjižnice dostopne*, 19. 11. 2020. http://dbl.splet.arnes.si/files/2020/12/Poti_do_knjiznice.pdf. Splet. Dostop 15. 9. 2023.

Aksinja Kermauner, 2017: Knjiga v škatli (Knjiška) kot pripomoček za spodbujanje branja pri nekaterih skupinah otrok s posebnimi potrebami. V: *1. mednarodna znanstvena konferenca Vloga inkluzivnega pedagoga v vzgoji in izobraževanju*. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Aksinja Kermauner, 2020: Rada bi brala, pa ne vidim! Rad bi bral, pa ne razumem! Zvon, 23/6. 59–63.

Aksinja Kermauner, 2013: Tipne slikanice za slepe kot univerzalni pripomoček razvijanja bralne pismenosti. V Veronika Rot Gabrovec (ur.), *Tudi mi beremo*, 34–38. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Aksinja Kermauner, 2014: Umetnost za vse. Revija za elementarno izobraževanje, 7/3/4. 17–31.

Aksinja Kermauner, Jerneja Herzog in Maja Logar, 2020: Inkluzija tudi v otroški literaturi za slepe. Šolska knjižnica 1/29. 4–21. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Knjige za slabovidne, 2023. <https://www.mklj.si/novice/knjige-za-slabovidne/>. Splet. Dostop 13. 11. 2023.

Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne, 2020. <https://www.kss-ess.si/knjiznica/>. Splet. Dostop 15. 9. 2023.

Jelka Kos, 2023: Prvo leto delovanja Kompetenčnega centra za lahko branje v Koroški osrednji knjižnici. <https://blog.cobiss.si/2023/07/26/prvo-leto-delovanja-kompetencnega-centra-za-lahko-branje-v-koroski-osrednji-knjiznici/>. Splet. Dostop 20. 9. 2023.

Marko Snoj, 2019: *Slovenski etimološki slovar*. <https://www.google.si/books/edition/Slovenski-etimolo%C5%A1ki-slovar/nvCADwAAQBAJ?hl=sl&gbpv=1&printsec=frontcover>. Splet. Dostop 5. 9. 2023.

Andreja Krivic, 2008: Čutim, vidim zmorem ... Prostor tudi za slepe in slabovidne. Ljubljana: Študentska založba.

Eva Križnik, 2020: *Prilagojena slikanica kot pomoč pri opismenjevanju otrok s posebnimi potrebami*. Magistrsko delo. Koper: Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem.

Lahko branje je težko pisanje, 2018. <https://www.rtv slo.si/dostopno/clanki/lahko-branje-je-tezko-pisanje/508382>. Splet. Dostop 5. 10. 2023.

Lebarič, N., Darja Kobal Grum in Kolenc, J. (2006). *Socialna integracija otrok s posebnimi potrebami*. Radovljica: Didakta d.o.o.

Library services to people with special needs section, IFLA, b.d. <http://www.ifla.org/lsn> - Splet. Dostop 5. 9. 2023.

Tatjana Murn, 2013: Vloga brajice v procesu razvoja bralne pismenosti slepih. V: Veronika Rot Gabrovec (ur.): *Tudi mi beremo: Različni bralci z različnimi potrebami*. Zbornik Bralnega društva Slovenije ob 10. strokovnem posvetovanju v Ljubljani. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, št. 113/05.

Sonja Pečjak, 2010: *Psihološki vidiki bralne pismenosti*. Od teorije k praksi. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Petra Petravič, 2020: Manj kot minuto za branje. <https://domzalec.si/kultura>. Splet. Dostop 12. 9. 2023.

Pionirska, Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, 2023. <https://www.mklj.si/pionirska/strokovne-srede/>. Splet. Dostop 8. 10. 2023.

Premagujemo ovire, 2023. <https://www.knjiznice.si/uporabniki/storitve/vkljucevanje-v-druzbo/premagujemo-ovire/>. Splet. Dostop 22. 9. 2023.

Pridem.si, 2015: Prvi dostopni slovenski imenik dostopnih točk. <https://www.pridem.si/>. Splet. Dostop 14. 8. 2023.

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2022-2029, 2022. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO141>. Splet. Dostop 1. 9. 2023.

Marija Repe Kocman in Nina Schmidt, 2013: Prilagajanje besedil v brajici in povečanem tisku. V: Veronika Rot Gabrovec (ur): *Tudi mi beremo: Različni bralci z različnimi potrebami*. Zbornik Bralnega društva Slovenije ob 10. strokovnem posvetovanju v Ljubljani. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Mojca Lipec Stopar, 2009: Osebe s posebnimi potrebami: *Raznolikost njihovih značilnosti kot mera raznolikosti njihovih potreb*. V: Rajka Bračun Sova (ur): Dostopen muzej. Smernice za dobro prakso. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.

Vinko Skalar, 2002: Integracija, inkluzija v vrtcu, osnovni in srednji šoli. Prispevki za strokovni posvet, 56–72. Nova Gorica: Zveza pedagoških delavcev Slovenije.

Smernice za lažje berljivo gradivo, 2007. <https://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-54-sl.pdf>. Splet. Dostop 12. 8. 2023.

Smernice za lažje berljivo gradivo, 2007. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Marko Snoj, 2019: *Slovenski etimološki slovar*. <https://www.google.si/books/edition/Slovenski-etimolo%C5%A1ki-slovar/nvCADwAAQBAJ?hl=sl&gbpv=1&printsec=frontcover>. Splet. Dostop 5. 9. 2023.

Stockholmska deklaracija EIDD. 2008. Stockholm: Evropski inštitut za oblikovanje in invalidnost.

Strokovno srečanje *So knjižnice dostopne*, 19. 11. 2020. http://dbl.splet.arnes.si/files/2020/12/Poti_do_knjiznice.pdf. Splet. Dostop 15. 9. 2023.

Anja Šalamon in Polona Vilar, 2018: Pregled in predstavitev dela z uporabniki s posebnimi potrebami v Valvasorjevi knjižnici Krško. *Knjižnica*, 62/3. 97–119.

Tech.Library, 2020: TechLibrary (tech-library.eu). Splet. Dostop 12. 9. 2023.

What are symbols? B.d. <https://www.widgit.com/symbols/what-are-symbols.htm>. Splet. Dostop 5. 9. 2023.

Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij, 2018. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7718>. Splet. Dostop 14. 8. 2023.

Zakon o izenačevanju invalidov (ZIMI), 2010. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4342->. Splet. Dostop 1. 10. 2023.

Darja Zaviršek, Marino Kačič, Gašper Krstulović, Ana M. Sobočan, 2017: Senzorno ovirani in osebe z ovirami na področju branja pri dostopanju do bralnega gradiva v specialni in splošnih knjižnicah v Sloveniji. *Knjižnica*, 60/4. 33–54.